

KASBGA YO‘NALTIRISH PSIXOLOG KASBIY FAOLIYATINING AJRALMAS QISMI SIFATIDA

To‘raxonova M.A

TerDPI psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi.

Bugungi kunda butun dunyo shu jumladan, Respublikamiz hayotining barcha jabhalarida misli ko‘rilmagan yutuqlarga, yuksalishlarga erishilmoqda. Axborot texnologiyalari asri hisoblangan XXI asrda fan-texnika sohasida qo‘lga kiritilayotgan yutuqlar, yaratilayotgan kashfiyotlar va bunyodkorlik ishlari oldida ba‘zan insoniyatning o‘zi ham ba‘zan lol qolmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “Oliy ta‘lim tizimini 2030 - yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni ijrosini ta‘minlash maqsadida bugungi kunda ilm-fan va texnologiyalarni rivojlantirishga katta e‘tibor berilmoqda. Shu bilan birga pedagogika va psixologiya fanlari zimmasiga ham katta mas‘uliyat yukladi, ya‘ni pedagogika va psixologiya fanini yangi konsepsiya asosida, innovatsion texnologiyalarni joriy qilgan holda o‘qitishni dolzarb muammo qilib qo‘ydi. Chunki, inson ruhiyati hayotimizda sodir bo‘layotgan voqeliklarga moslashishi, ularni o‘zlashtirishi lozim bo‘ladi. O‘z navbatida bunday holatlar oxir oqibat insonning mehnat faoliyatiga, shaxslararo munosabatiga, oila a‘zolari, yaqinlari, kasbdoshlari o‘rtasidagi muomala munosabatiga, o‘zini tutishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmasdan qolmayapti. Ammo jamiyatdagi tez sur‘atlarda kechayotgan yangilanishlar inson ongiga, uning ruhiyatiga, asab tizimiga qaysidir ma‘noda salbiy ta‘sir ham ko‘rsatayapti. Oqibatda insonlar ruhiyatida zo‘riqish, asabiy taranglik, stress kabi shaxs ruhiyatiga bog‘liq bo‘lgan holatlar kelib chiqishi kuzatilmoqda. Natijada bunday insonlar faoliyatida sustlik, o‘z mehnatidan qoniqmaslik, norozilik kayfiyati; xulq-atvorida serzardalik, tajovuzkorlik, qaysarlik, betga choparlik, beparvolik; umuminsoniy fazilatlarida izzathurmat, madaniyat, ma‘naviyat, o‘doba-axloq, olijanoblik, mehribonlik, hamkorlik, hamdardlik, saxiylik, oilaparvarlik, vijdonlilik xislatlarining susayishi kabi salbiy jihatlar namoyon bo‘lmoqda. Kishilar psixologiyasida kuzatilayotgan bunday holatlar oxir oqibat turli xil kasalliklarning kelib chiqishiga, salbiy xulqatvoriga moyillikka, davlatga, jamiyatga nisbatan nosog‘lom munosabatga sabab bo‘lishi mumkin. Shunday ekan, bunday holatlarning insoniyat va jamiyat uchun xavfli ekanligini har bir sog‘lom fikrli inson yaxshi tushunadi va anglab yetadi. Bunday ijobiy ma‘nodagi o‘zgarishlar quvonarli albatta. Chunki, shundaylar orasida ba‘zan farzandimiz, yaqinlarimiz, mahalladoshlarimiz, kasbdoshlarimiz va loqal yurtdoshimiz bo‘lishi ham mumkinligi kishini yanada hushyorlikka chorlaydi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 7 iyundagi 472-son “Psixologiya sohasida kadrlarni tayyorlash tizimini yanada

takomillashtirish va jamiyatda xuquqbuzarliklarning oldini olish chora-tadbirlari to'g'risidagi" Qarori insonlarga psixologik xizmat ko'rsatishda tizimning sifatini hisobga olinganligi bilan ahamiyatlidir. Chunki, ruhiyati tetik, kayfiyati chog', ma'naviyatli, ma'rifatli, o'zligini anglagan xalq ulkan yutuqlarga erishadi. Shunday ekan, bugungi jamiyat hayotining jihat va xususiyatlaridan kelib chiqib, kishilarga psixologik ko'mak berish har qachongidan ham dolzarb bo'lmog'i lozim. 38 Psixolog kadrlar kishilarning o'ziga xos fe'l-atvoridan, shaxs xususiyatlaridan kelib chiqib, har bir kishi bilan alohida ta'siriy tadbirlar olib boradi. Hech kimga sir emaski, rivojlangan davlatlarda bugungi kunda oilaviy vrach, oilaviy advokat, oilaviy psixologlar faoliyat ko'rsatishadi. Shunday ekan, dunyoning ana shunday rivojlangan mamlakatlari qatoriga chiqib borayotgan Respublikamiz aholisi ham psixolog mutaxassislar yordamini olishlari foydadan holi bo'lmaydi. Shaxsning ijtimoiylashuvi maskanlari bo'lmish – oila maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, oliy ta'lim, mehnat jamoalari, mahallalarda "tarbiyasi qiyin", "muammoli" shaxslarning bo'lishi bu maskanlardagi shaxslararo munosabatlarga ta'sir etishi shubhasiz. Bu o'z navbatida ijtimoiylashuv institutlarida psixologik xizmatni yanada takomillashtirish har qachongidan ham zarurligini yana bir karra ko'rsatadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan qator islohotlar zamirida xalqning turmush tarzini yaxshilash, aholining barcha qatlamlarida ma'nan va jismonan sog'lom muhitni yaratish, salomatlikni mustahkamlash g'oyasi yotibdi. Shu bois ayni paytda Pedagogik faoliyatda ham psixologik xizmatning o'rni va ahamiyati kattadir. B.M.Teplov, V.S.Merlin, V.D.Nebilisin, E.A. Golubeva, B.R.Qodirov va ularning shogirdlari tomonidan olib borilgan empirik tadqiqotlar mazmuni ijtimoiy psixologiya psixologik xizmat uchun muhim bo'lgan har bir shaxsning (individning) tabiiy va tug'ma sifatlarini, oliy nerv faoliyatining o'ziga xos qobiliyat elementlarini va unga ta'sir etuvchi ta'lim-tarbiya, tashqi muhit va faoliyatning nechog'lik tashkil etilish jarayonini mukammal o'rganish va uni ijtimoiy maqsadlar asosida rivojlantirish yo'llarini belgilash uchun katta imkoniyat yaratdi. Mazkur imkoniyatlar avvalambor insondagi u yoki bu faoliyatni bajarishga bo'lgan iqtidor kurtaklarini o'rganishni va shu asosda shaxs faolligini kamol toptirish uchun asos sifatida xizmat qilishi mumkin. Shunga muvofiq maxsus tadqiqotlar shuni tasdiqlayaptiki, faoliyatni muvaffaqiyatli tashkil etish uchun individual xususiyatlar, ayniqsa, har bir shaxs temperamenti hamda individual uslubiga ham bog'liq. Ayniqsa, mehnat va o'quv faoliyati jarayonida ushbu holatni kuzatish, tahlil qilish va rivojlantirish bilan bog'liq usullar majmuasining ishlab chiqilishi psixologik xizmatning muhim vazifasi ekanligidan dalolatdir. O'zbekiston o'rta umum ta'lim maktablari va oila tizimlarida psixologik xizmatni joriy etish borasida olib borayotgan qator

nazariy ilmiy va amaliy-uslubiy ishlari Respublikamizda psixologik xizmatni joriy etish va rivojlantirish uchun ma'lum darajada asos bo'lmoqda. Xalq ta'limi tizimidagi va o'rta maxsus kasb-hunar tizimidagi psixologik xizmatning maqsadi - shaxsning har tomonlama garmonik kamoloti, tolaqonli psixologik taraqqiyotni ta'minlovchi qulay shart-sharoitlar yaratishdan iboratdir.

Psixologik xizmatning mazmuni:

- ✓ psixoprofilaktika,
- ✓ psixologik maorif va ma'rifat.
- ✓ psixodiagnostika,
- ✓ psixik rivojlantirish va psixokorreksiya,
- ✓ psixologik konsultatsiya

Psixologik xizmatda tadqiqot va ta'sir o'tkazish ob'ekti maktabgacha yoshdagi bolalar, o'quvchilar, maxsus o'quv yurti va oliy maktab, kollej talabalari, o'qituvchilar, ota-onalar bo'lib hisoblanadi, ularni alohida yoki guruhiy shaklda tadqiq qilish mumkin. Psixolog pedagogik jamoa faoliyatiga har bir o'quvchi shaxsi garmonik rivojlanish imkoniyatlari haqida asosiy psixologik g'oyani olib kiradi. Ikki yo'nalish ham bir-biri bilan bog'liq. Kollejlardagi va akademik litseylardagi psixologik xizmat o'rta maxsus ta'limining zaruriy tarkibiy qismidir. Bu xizmatning zaruriyligi kollej va akademik litsey ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Har bir o'quvchida hayotga ijodiy munosabat va individual xususiyatlarning taraqqiyotini ta'minlaganligini psixologik xizmat to'g'ri tashkil etilgan deyish mumkin. Psixolog o'zining inson xulq-atvori va psixik faoliyati, psixik taraqqiyotning yosh qonuniyatlari haqidagi kasbiy bilimlariga, ularning o'quvchilar va kattalar, tengdoshlari bilan o'zaro munosabat xususiyatlariga, o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishga bog'liqligiga tayanib, bolaga individual yondashuv imkoniyatlarini ta'minlaydi, uning qobiliyatlarini aniqlaydi, normadan chetlashishlarning bo'lishi mumkin bo'lgan sabablarini psixologik-pedagogik korreksiya qilish yo'llarini aniqlaydi. Bu bilan psixologik xizmat maktabda o'quv tarbiya ishining mahsuldorligini oshirishga, ijodiy faol shaxsni shakllantirishga imkon beradi. Shu bilan bir qatorda ushbu faoliyalarning har bir jabhada alohida ahamiyatga molik o'z o'rnini va xususiyatlari bordir. Jumladan: Psixologik xizmat ko'rsatishning kasbiy faoliyatga qaratilgan, o'z sohasining yetuk mutaxassis kadrlari bo'lib chiqishi samarali mehnat faoliyatini olib borishda ham o'z qarashlarini, maqasab va vazifalarini ochib berishga yordamlashadi.

Kasbga yo'naltirishdan asosiy maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodni ongli va mustaqil ravishda kasb tanlashga tayyorlashdan iborat bo'lib, bu jarayon shaxsning bo'lg'usi kasbiy faoliyat sub'ekti sifatida shakllantirishini nazarda tutadi hamda uning bozor iqtisodiyoti munosabatlariga moslashib borishiga

ko'maklashadi. Kasbga yo'naltirishga yoshlarning kasbni erkin va mustaqil tanlashining ilmiy-amaliy tizimi sifatida qaralishi lozim. Bunda har bir shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olish, xalq xo'jaligi manfaatlari nuqtai nazaridan mehnat zahiralari bilan to'laqonli ta'minlash zarurati kabi omillarni e'tiborda tutish joizdir. Kasb klassifikatsiyasi haqida so'z yuritishdan avval o'quvchilar tasavvurlarida kasb va mutaxassislik tushunchalari hamda ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniq ajratib olishlari lozim. Bu tushunchalarning ma'no va mazmunlarini ajrata olish keyinchalik kasb klassifikatsiyasi asosida turli interfaol mashqlarni bajarishda o'quvchilarga yordam beradi. Kasb va mutaxassislik nima ekanligi haqida bir qancha ilmiy va ommabop ta'riflar mavjud bo'lib, ular ichidan ushbu atamani keng qamrovli va to'laqonli ochib beruvchi ta'rif E.N. Prohitskaya tomonidan keltirilgan. Unga ko'ra, kasb - bu jamiyat uchun zarur bo'lgan, ijtimoiy mehnat taqsimoti natijasida chegaralangan, insondan jismoniy, aqliy, ma'naviy kuch talab etuvchi va sarflangan kuch evaziga insonga mavjud bolish hamda rivojlanish imkonini beruvchi faoliyat sohasi. Masalan, o'qituvchi, shifokor, injener, dizayner va h.k

Hayotda turli xil kasblar mavjud. Bir odam bir necha xil kasblarni egallashi mumkin, lekin shu bilan birga har bir kasb shu qadar murakkab-ki, inson o'z hayotini, asosan, ana shu bir kasbga bag'ishlashi mumkin. Shu asosda kasb tanlash muammosi vujudga keladi. Aslida kasb tanlash bog'cha davrdan boshlab, bolalarning rolli o'yinlarida ko'rinadi. Demak, bola o'yin orqali to'la kasblar va shu faoliyat bilan tanisha boshlaydi. Masalan: «magazin» yoki «bozor» o'yini orqali bola ham «sotuvchi» ham «xaridor» bo'la oladi, «pul» va «tovar» bilan muomala qilishni o'rganadi. Bu bosqichni kasb tanlashga tayyorgarlikni boshlanish bosqichi deb atash mumkin. Keyingi yosh davrlarida bu tayyorgarlik turli faoliyatlarda va turlicha ko'rinishlarda davom etadi. «Men kim bo'laman?» savoliga to'qnash keladi. Ma'lum bir kasbda faoliyat ko'rsatishni boshlayotgan o'spirin unga intellektual, ijtimoiy psixologik hamda axloqiy jihatdan tayyor bo'lishi kerak. O'smirlik davrining oxirlari va o'spirinlik yoshiga kelib, ularda mehnat ko'nikma va malakalari rivojlanadi. Bu ko'nikma va malakalari ularning kelgusidagi kasbiy faoliyatlari bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq. Tajribalarning ko'rsatishicha, o'spirinlik davriga kelib unda kelgusida yaxshi kasbiy layoqatlarni yuzaga kelishiga umid bog'lash qiyin.

Xulosa o'rnida shuni takidlash joizki, Rus psixologi E.A. Klimov ta'kidlaganidek: o'z izlanishlarini mehnat va inson o'rtasidagi o'zaro munosabatlar mavzusiga bag'ishlagan. U kasb belgilaridan mehnat xususiyatlari kasblarni klassifikatsiya qilish uchun to'rtta talabning barchasiga javob bera oladi, deb ko'rsatgan. E.A. Klimov mehnatning to'rtta asosiy xususiyatini ajratgan va ular yer yuzidagi har qanday kasbga xos ekanligini ta'kidlagan. Shuni alohida ta'kidlash

zarurki, Ilk o'spirinlik davrini kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarning shakllanishi uchun senzitiv davr deb hisoblash mumkin. o'zining kasbiy taqdirini tasodifan yoki noto'g'ri hal etilishi murakkab ichki kechinmalarga, ikkilanishlarga, ziddiyatlarga olib kelishi mumkin. Bu esa yigit va qiz hayoti uchun ham, jamiyat uchun ham katta zarar keltiradi. Kasb tanlash vaqtida o'z moyilligi va qobiliyatlarini shaxsiy sifatlar, xususan, nerv sistemasining tipi, analizatorlar xususiyati, emotsional-irodaviy sifatlarini ham hisobga olishlari zarur.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi P.F 2019 - yil 8 - oktyabrdagi "Oliy ta'lim tizimini 2030 - yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 - yil 7 - iyundagi 472-son "Psixologiya sohasida kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va jamiyatda xuquqbuzarliklarning oldini olish chora-tadbirlari to'g'risidagi" Qarori
3. Z.T.Nishanova, SH.T.Alimbayeva, M.V.Sulaymanov "Psixologik xizmat" darslik- Toshkent – 2014
4. ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА КОМПЕТЕНЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ” **Вестник интегративной психологии** // Журнал для психологов. Вып. 31. Часть 2. /Под ред. В.В.Козлова, Ш.Р. Баратова, М.Н.Усмновой. – Бухара - Ярославль: МАПН, 2024. – с.

